

e-ISSN: 2630-631X

Article Type

Research Article

Subject Area

Sociology

Vol: 8 Issue: 62

Year: 2022 August

Pp: 1449-1453

Arrival

06 June 2022

Published

31 August 2022

Article ID 63940

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.29228/smryj.63940>

How to Cite This

Article

Yılmaz, E. (2022).

“Yapısal Özellikleri

Açısından Antik

Mezopotamya’da Kent

ve Kentleşme”,

International Social

Mentality and

Researcher Thinkers

Journal, (Issn:2630-

631X) 8(62): 1449-

1453

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Yapısal Özellikleri Açısından Antik Mezopotamya’da Kent ve Kentleşme

City and Urbanization in Ancient Mesopotamia in Terms of Structural Characteristics

Ensar Yılmaz¹

¹ Doç. Dr. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul, Türkiye

ÖZET

Mesos (orta) ve potamos (ırmak) kelimelerinin birleşiminden oluşan Mezopotamya, Fırat ve Dicle nehirlerinin arasındaki, günümüz Irak topraklarının bir bölümünü tanımlayan bir bölgenin adıdır. Mezopotamya adı, her ne kadar coğrafi bir terim olsa da aynı zamanda Sümer, Akad, Babil, Asur gibi kadim uygarlıklardan günümüze kadar gelen bileşik kültürel bir kimliği de simgelemektedir. Kentlerin ortaya çıkışında tarihsel açıdan ilk başlarda küçük topluluklar halinde yaşayan insanlığın, sonraki süreçte büyük topluluklara dönüşmesi belirleyici olmuştur. Modern anlamdaki ilk kentler MÖ 3500–4000 yıllarında Mezopotamya’da kurulmuş, karmaşık sosyal organizasyonların da yine ilk defa bu bölgede gerçekleştirildiği görülmüştür. Fırat ve Dicle nehirlerinin cansuyu olduğu Mezopotamya’da teşekkül eden gelişmeler, Önasya’daki bütün eski medeniyetlerin gelişme sürecine etki etmiş, zaman zaman da doğrudan belirlemiştir. Kentleşmeden mimariye, sanat anlayışından din ve yazı sistemlerine değin ortaya çıkan öncü fikir ve pratikler, ticaret ya da siyasal ilişkiler neticesinde Anadolu, İran ve Suriye gibi bölgelere yayılarak buradaki medeniyetlerin biçimlenişine katkı sunmuştur. Güney Mezopotamya’da MÖ 4. bin yılın sonlarında kurulan kent düzeni ve medeniyet algısının yüksek düzeydeki başarısı, sadece birkaç yüzyıl içinde çevre bölgelere ulaşarak Anadolu’dan Hindistan’a değin geniş coğrafyalarda karşılık görmüş, Mezopotamya’yla herhangi bir iletişimin var olduğu bütün yerlerde ise radikal değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Kentlerin ekonomisini din örgütünün başında bulunan kral yönetmektedir, siyasal düzen ise sosyo-ekonomik yapıyla iç içe geçmiştir. Oluşma sürecindeki kentleşme modelinin en belirgin unsurları; çok katmanlı sosyal yapısıyla geniş nüfusunun yanı sıra, yazı ve denetim yöntemleri, anıtsal yapıları ve uzak bölgelerden ithal edilen egzotik mallardır.

Anahtar Kelimeler: Antik Mezopotamya, Kent, Kentleşme

ABSTRACT

Mesopotamia, which is derived from the words “mesos” (middle) and “potamos” (river), is the name of the region between the Euphrates and Tigris Rivers, including part of the territory of present-day Iraq. Although the name Mesopotamia is a geographical term, it also symbolizes the combined cultural identity that has survived from ancient civilizations such as Sumerians, Akkadians, Babylonians, and Assyrians. The transformation of humans who lived in small communities at first into large communities in the later process was decisive in the emergence of cities. In the modern sense, the first cities were established in Mesopotamia between 3500-4000 BC, and it was seen that complex social organizations were realized in this region for the first time. The developments in Mesopotamia, where the Euphrates and Tigris Rivers were the lifeline support, affected the development process of all ancient civilizations in Asia Minor and determined it directly from time to time. The pioneering ideas and practices emerging from urbanization to architecture, from the understanding of art to religion and writing systems, spread to regions such as Anatolia, Iran, and Syria as a result of trade or political relations, contributing to the formation of civilizations. The high success level of the perception of urban order and civilization established in Southern Mesopotamia at the end of the 4th millennium BC reached the surrounding regions in just a few centuries and was responded to in large geographical areas from Anatolia to India and led to radical changes in all areas in Mesopotamia where there was any type of communication. The king, who is at the head of the religious organization, managed the economy of cities, and the political order was intertwined with the socio-economic structure. The most significant elements of the urbanization model in the process of formation were the large population with its multi-layered social structure, writing and control methods, monumental structures as well as exotic goods imported from distant regions.

Keywords: Ancient Mesopotamia, City, Urbanization

GİRİŞ

Antik yazarların *mesos* (orta) ve *potamos* (ırmak) kelimelerini birleştirerek türettikleri bir isim olan Mezopotamya, Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan, günümüzdeki Irak topraklarının bir kısmını oluşturmaktadır. Coğrafi bir terim olan Mezopotamya, öte yandan Babil, Sümer, Asur ve Akad gibi kadim uygarlıklardan günümüze değin uzanan zengin, kültürel bir kimliğin de adıdır. (Koroğlu, 2012: 11- 12).

Kentlerin ortaya çıkışını, küçük topluluklar halinde yaşayan insanlığın tarihsel süreçte büyük topluluklara dönüşmesi belirlemiştir. Modern anlamdaki ilk kentlerin MÖ 3500–4000 yıllarında Mezopotamya’da kurulduğu, karmaşık sosyal organizasyonların da yine ilk defa bu coğrafyada gerçekleştirildiği görülmüştür. (Pustu, 2006: 129).

Ancak kentlerin ortaya çıkışına ilişkin günümüzde farklı görüşler de mevcuttur. Bu konudaki hâkim görüş, kent medeniyetinin birkaç bin yıl öncesinde Akdeniz - Ortadoğu havzasında, maden bilgisinin gelişmesinin yanı sıra, kimi iktisadi, kültürel ve coğrafi koşulların olgunlaşmasına paralel ortaya çıktığı ve kent yönetiminin ilk örneklerinin bu bölgede verildiği yönündedir. Kentsel yerleşim alanlarının ilk olarak farklı bölgelerde

görülmesinin nedeni ise, iktisadi, kültürel ve çevresel koşulların elverişli zeminine bağlanmaktadır (Pustu, 2006: 131).

COĞRAFI ve FİZİKİ YAPI

İnsanın tüm edimlerini gerçekleştirdiği bir alan olması bakımından mekân, fiziki bir yapıya karşılık geldiği için coğrafyayla ilişkilendirilir. Buradan hareketle mekânın, doğal olduğu kadar, toplumsal, iktisadi ve siyasi süreçlerin de bir parçası olduğunu söyleyebiliriz. İnsan varoluşuyla özdeşleştirilen mekânsal sürecin, başlangıçtaki ilk toplanmalardan bu yana kentsel yerleşimlere işaret ettiği bilinmektedir; zira bir kentin var olması, aynı zamanda bir sistem ve düzenin de var olması anlamına gelir. Dolayısıyla insanlık, mekânsal açıdan kendisine bir kent kurarken, bir biçimiyle uygarlığı da kurmaktadır (Hergüner, 2017: 220).

Mezopotamya, Yukarı Mezopotamya ve Aşağı Mezopotamya olarak iki farklı kültürel ve ekolojik bölgeyi kapsamaktadır. Tarihin değişik dönemlerinde bu iki bölge ile Asur Ülkesi Babilonya bölgeleriyle özdeşleştirilmiştir. Yalnızca olağan ya da yapay su yolları yakınında mevcut yerleşimlerin tercih edildiği Babilonya düz ve kuru bir bölgede bulunurken, yer şekilleri bakımından daha değişken ve zengin olan Asur Ülkesi'nde ise kuru tarım yapılabilmesini sağlayan yeterli yağışlar nedeniyle kırsal yerleşimler de kurulmuştur (Tekin, 2014: 116).

Mezopotamya bölgesinin hayli verimli bir alanı olan Babil ile Basra Körfezi arasındaki kısmı, Dicle ve Fırat ırmaklarının on binlerce yıldır taşıdıkları alüvyonlarla doludur. Nasıl ki Mısır'ın yaşam kaynağı Nil Nehri ise, Fırat ve Dicle de Mezopotamya'ya yaşam kaynağı olmuş, kent hayatının gelişmesine de elverişli bir zemin sağlamıştır. Bu verimli topraklar Erken Sümer Hanedanları'nca birçok kentin inşa edilmesine ev sahipliği yapmasının yanı sıra, Sami toplumlarının Mezopotamya bölgesine gelişleriyle birlikte Babil ve Akad Krallığı'nın gelişimine de olanak sağlamıştır. Bölgedeki nehir yataklarının değişkenlik göstermesi nedeniyle ilk başlarda nehir vadisine kıyı yerlere inşa edilmiş olan Umma, Nippur, Larsa ve İsin gibi şehirler süreç içinde nehirlerden kilometrelerce uzağa düşmüşlerdir (Köroğlu, 2006: 16).

Çok geniş sayılamayacak bir alanda bulunan Aşağı Mezopotamya'nın eni dar bir şeride sıkışmış, sağlı sollu iki nehrin arasındaki kanallarla sulanırken, boyu ise 600-700 km kadardır. İklimi alabildiğine kurak olan bu bölge, Bağdat ile Basra Körfezi arasında, yılda 200 mm'den az yağmurun düştüğü düz ve engebesiz bir alandadır. Yine de onca kurak kuraklığına karşın nehirler aracılığıyla sulama yapılması durumunda bereketli hasatlar olabilmektedir. Oysa Yukarı Mezopotamya'ya yılda 200 mm yağış düşmektedir ve bu bölge güneyden farklı olarak sulama dahi yapılmadan yılda bir kez buğday hasadına imkân veren kuru ziraata uygundur. Öte yandan bu bölgenin çayırların yoğun olması nedeniyle hayvancılığa daha elverişli bir yapısı vardır, dolayısıyla kuru tahıl ziraatıyla güneydeki alüvyonlu bölge kadar yoğun bir nüfusu beslemesi mümkün değildir. Sonuç itibarıyla Aşağı Mezopotamya bölgesinin toprağı ne kadar verimli olsa da ancak nehirlerden yapay sulama ile tarım yapılabilmekteydi (Tekin, 2014: 113-114).

Aşağı Mezopotamya'nın ilk büyük şehri olan Uruk'ta sadece kent merkezinde yaşayanların sayısı 40 bin civarındadır, yüzölçümü ise MÖ 4. binyıl sonları – 3. binyıl başlarında 250 hektara kadar ulaşmıştır. Uruk'un muhasebe kayıtları, silindir mühürleri, tapınak süslemelerinde kullanılan kil çivileri, irsaliye yerine geçen kil topraklar/zarfırlar ve hesap taşları gibi karmaşık maddi kültürüne ek olarak, devasa anıtsal binaları, sayısal tabletleri ve “ön ve erken yazı” örnekleri bize, katmanlı bir toplumun ve hiyerarşik bir yapının ve kurumsal bir devletin varlığını gösterir. Şehrin geniş bir coğrafyayı idare eden karmaşık bir siyasal merkez olduğunu en iyi anlatan durum ise, hinterlandında bulunan 110 civarındaki küçük yerleşim biriminin olmasıdır (Çıvgın, 2015: 250-251).

Tarihsel veriler bize, ilk kentlerin Mezopotamya bölgesinde meydana geldiğini tanıtlamakla kalmaz, ayrıca kentsel mimari dokunun genel özelliklerini de belirtir (Kılıç, 2017: 417). Sözelimi “Ziggurat” olarak adlandırılan ilk Sümer tapınakları, elle yoğrulmuş çamur tuğlaların aralarına kat kat katran sürülmesiyle inşa edilen, zeminden 10 metre yüksekliğinde, üstü de 1000 metrekare civarındaki yapılarıdır (Eser, 2014: 44).

Mezopotamya bölgesinde yaşayan toplumların, her katını ayrı bir renge boyadığı Zigguratlarını yedi kat yapmalarının nedeni ve sözkonusu renklerle bağlantılandırılması o coğrafyaya özgü yedi gök tanrı kavramıyla ilişkilendirilir (Eser ve Kılıç, 2017: 420). Yazıyla tanımlanabilen çağlardan bu yana kent algısının ideolojik düzlemde yüksek bir mertebeye konumlandırıldığı Mezopotamya toplumlarında, “kent”in “doğa”dan ayrıştırıldığını ve ondan üstün görüldüğünü söylemek mümkündür (Naiboğlu, 2019: 221).

SOSYO-EKONOMİK YAPI

Sulamaya elverişli ve alüvyonlu/bereketli topraklarının büyük aileler tarafından ekilmesiyle tarımsal ürün fazlasının olduğu Aşağı Mezopotamya’da, mesleki uzmanlaşmanın yanı sıra yiyecek üretimi dışındaki sektörlerin de ortaya çıkması servet birikimine yol açmış, bu da beraberinde sosyal katmanlaşmayı, kurumsal ve bürokratik bir yapıyı ve merkezîyetçi bir devletin oluşumunu getirmiştir. Aşağı Mezopotamya’da kente ikamet edenler de dahil olmak üzere nüfusun neredeyse tamamı tarımsal üretimle iştigal ediyordu, ancak coğrafi açıdan merkezi işlevi nedeniyle kentte yaşayan kesimin küçük bir bölümü tarım dışı işlere yönelerek bu alandaki uzmanlaşmanın ilk adımlarını atmıştı. Zanaatkâr çeşitliliğinde artışın meydana geldiği üretim sektöründeki uzmanlaşma süreci ailelerin kendi kendine yetememesine yol açtı; artık mal takasını düzene koyacak bir siyasi otoriteye ihtiyaç vardı (Çıvgın, 2015: 249).

Bölgeler arasında kültürel açıdan sayısız ayrılıklar mevcuttu; fakat yine de Asur, Babilonya’nın çoğu geleneğini benimsemişti ve genel hatlarıyla kendinden daha ileri konumda olduğu için de ona bağlılık gösteriyordu. Dolayısıyla her iki bölgedeki kent yaşamının birçok yönünü ve bilhassa da ekonomik yapısını belirleyen, bölgeler arası ekolojik farklılıklardı (Tekin, 2014: 116).

Toplumsal örgütlülüğün bir sonucu olarak 4. binyılda sulu tarımın yanı sıra, kentleşmenin ve anıtsal yapıların kurulması da hız kazanmıştır. İmparatorluk fikrinin gelişmesi, Yeni Asur devrindeki planlı kentlerin inşası ve uzak bölgelere yönelik ticaret anlayışı gibi ilerlemelerin zeminini oluşturan da işte bu atılımlardır (Köroğlu, 2006: 13-14).

Ticaret anlayışının yeni bir aşamaya geçmesi ise kentlerin ortaya çıkmasıyla birlikte olmuştur; statülerini sağlamlaştırmaya çalışan kentlerde yaşayan elit kesim, gereksinim duyulan lüks tüketim mallarını uzak ülkelerden güvenli bir şekilde getirebilmek amacıyla geniş ölçekli ticaret ağları kurmuşlardır (Çıvgın, 2015: 250). Her geçen gün gelişen kentler ve toplumsal yaşamda ihtiyaç duyulan temel maddeleri sağlamanın yolu, komşu ülkelerle ticari işbirliğinden geçiyordu. Dolayısıyla Mezopotamya bölgesinde kentleşmeden sanat ve mimariye değin bir dizi atılımın gerçekleşmesi ancak civardaki bölgelerle güvenli ticari ilişkiler sayesinde mümkündü (Köroğlu, 2012: 19-20).

Mezopotamya kent-devletlerinde esas itibarıyla, saray, tahıl ambarı, surlar ve tapınak gibi dört yapı bulunur ve belli bir alanla sınırlı olan kentlerin, etrafı surlarla çevrilidir. Kentlerdeki bu dört yapı, işgücünün büyüklüğünü ve nüfusun genişliğini göstermesi bakımından önemlidir; öte yandan bu denli devasa yapıların inşaatında yer almak da toplumsal işbölümünün kurumsal yapısına işaret eder. Dolayısıyla sınıfsal anlamda rahiplerin ardından emek gücüyle geçinen bir başka sınıf, yani işçiler ortaya çıkmıştır. Özetle doğa ile insan arasındaki ilişkinin, yerini gitgide insan ile insan arasındaki ilişkiye bırakmasında kent-devletlerinin oluşması etkindir; diğer yandan kentler, mitolojik düşüncesinin de yardımıyla hem kendilerinin, hem de idarecilerinin kutsallaştırıldığı mekânlara dönüşmüştür (Eser, 2014: 43).

Ayrıca, söz konusu tapınakların insanlık tarihinin ilk toprak sahipleri olması bir yana, devletin de bizatihi kendisi olması nedeniyle, siteleri surlarla donatan, araziye değerlendiren, sulama altyapısıyla ilgilenen, işgücünü yöneten ve askeri gücü derleyip toparlayan bir yapısı da vardı. Bu çok işlevli kurumların her birinin başında bir rahip bulunurdu ve onun tarafından idare edilirdi. Bunun dışında, kent-tanrısına adanmış tapınaklar arasında yer alan bir de ana tapınak bulunurdu; ana tapınakların idaresi ise kent-tanrısını temsilen, siteleri de yöneten kent hükümdarlarındaydı (Eser ve Kılıç, 2017: 419-420).

Kentlerdeki anıtsal varlıklar kent ile köy arasındaki ayrımı temsil ettiği gibi, toplumsal üretimden elde edilen artık-ürünün kentsel mekânlara aktarıldığı anlamına da gelir. Öyle ki, tapınak etrafında bulunan depolar, rahiplerin odaları ve zanaatkârların atölyeleriyle beraber büyük bir üretim merkezini ve tahıl ambarını andırır (Eser, 2014: 45). Sonuç itibarıyla kentin iktisadi yapısı Zigguratların etrafında biçimlenmektedir (Eser, 2014: 45).

Şehirlerin doğuşuna ilişkin birtakım iddialarda bulunulmuştur. Bir iddiaya göre kentler iktisadi temelli (piyasa doğrultusunda) kurulmuştur, bir başka iddiaya göre de tapınaklar temelinde inşa edilmiştir. Oysaki ilk kentlerin ortaya çıktığı Mezopotamya’da, öne sürülen iki düşüncenin de varlığından söz etmek mümkündür (Eser ve Kılıç, 2017: 412).

Mezopotamya’da yaşayan toplumların büyük bölümünün uğraş alanı tarım ve hayvancılıktı, elbette ki çiftçilerin yanı sıra kent yaşamının vazgeçilmez elemanları arasında balıkçılar, gemiciler, marangozlar, çömlekçiler, mimarlar, duvarcılar ve yazıcılar da mevcuttu. Varlıklı tüccarlar ve güçlü ailelerin de olduğu bütün kentlerde toplumsal hayatın merkezi tapınaklardı (Köroğlu, 2008: 66).

SİYASİ ve KÜLTÜREL YAPI

Mezopotamya’da ilk kentlerin ortaya çıkması MÖ 4. binyılın ikinci yarısından MÖ 4. binyılın sonlarına doğrudur. Güney Mezopotamya’da MÖ 4. binyılın ikinci yarısında dağınık bir biçimde yaşayan nüfusun belli merkezlerde birikmeye başlaması, dini, iktisadi, siyasi, askeri ve hukuki kurumsallaşmayı ve idarecilerin toplumsal yaşamın bütün alanlarını düzenleyecek şekilde yetkilendirilmesini beraberinde getirmiş, MÖ 4. binyılın sonlarında da bütün bu gelişmeler doruk noktasına ulaşarak kentlerin ilk nüvelerini vermiştir (Naiboğlu, 2019: 211).

Güney Mezopotamya’da ilk kurulan kentlerin Sümerler tarafından inşa edildiği bilinmektedir. Siyasal açıdan birer kent devleti de olan bu yerleşimlerin çevresi surlarla kaplıydı ve bütün yapılar bir tapınağın çevresinde biçimlenmişti. Site olarak isimlendirilen bu kent devletleri arasında Eridu, Uruk, Larsa Kiş, Lagaş ve Ur sayılabilir (Işık, 2018: 48). Öte yandan Kudüs, Babil, Harran gibi devletler de ilk büyük kent örnekleridir (Işık, 2018: 46).

Binlerce yıl Mezopotamya toplumunun kent kültürüne zemin oluşturacak köklü dönüşümlerin meydana gelmesi ise MÖ 4. binyılın sonlarıdır; ilk kez bu dönemde yazının keşfinden silindir mühre, büyük sanat yapıtlarından devasa binalara büyük değişimler olmuştur. MÖ 3. binyıla gelindiğinde de kentleşmenin hızlı bir biçimde çevre bölgelere sirayet ettiğine tanık oluyoruz; ancak Güney Mezopotamya’daki “kent devleti” yapılanması uzunca bir müddet hiç değişmeden kalmıştır (Naiboğlu, 2019: 212-213).

Mezopotamya coğrafyasının insanlık tarihi açısından en belirgin özelliği; tıp, matematik, yazılı kanunlar, büyü ve fal gibi birçok alanda ilk adımların atılmış olmasıdır. Bununla birlikte neolitik devirde şekillendirilen erken kabartmalar, heykeller, küçük el sanatları ve mücevherlerin yanı sıra, araba tekerliği, yelkenli tekne, çömlekçi çarkı, tonoz, saban ve yapı kemeri gibi teknolojik evrelerin varlığı da medeniyete yapılan görkemli katkıların örnekleridir (Köroğlu, 2006: 13-14).

Kentleşme sürecini betimleyen başat olgu sosyal tabakalaşmadır; Mezopotamya’da sosyal sınıflar ilk defa MÖ 5. binyılda ortaya çıkmaya başlamış, mal denetimi belli ailelerin veya bireylerin kontrolüne geçmiştir. Sosyal işleyişin ilk belirtilerinin yaşandığı bu dönemin ardından MÖ 4. binyıla gelindiğinde artık süreç tamamlanmış, merkezi mal denetimleri anıtsal tapınaklar aracılığıyla yapılar hale gelmiştir (Naiboğlu, 2019: 215).

Kentin kalbi durumundaki tapınaklar kralın yönetsel görevleri üstlendiği mekânlardır; buralarda ayrıca ekonominin idaresi, eğitim-öğretim işlerinin düzenlenmesi ve astronomi faaliyetleri gibi çalışmalar da yürütülür (Kılıç, 2017: 435). Burada dikkati çeken ve hatırdan tutulması gereken en önemli olgu, bu merkezlerin kentleşme serüvenindeki ilk kamusal yapılar olması ve dinsel bir nitelik sergilemesidir (Naiboğlu, 2019: 222).

Öte yandan tapınaklar aracılığıyla gerçekleşen kentleşmenin belli başlı özellikleri de göze çarpmaktadır; sözgelimi ambarlarda saklanan ürünün kullanımında üç ana hedef vardır. Bunlar:

1. Yönetim ve bilim alanlarında uzmanlaşan ve sayısı her geçen gün artan din adamlarının beslenmesi,
2. Büyük sulama işlerinde çalışanların araç-gereç, yiyecek-giyecek gereksinimlerinin karşılanması ve yeni tapınakların yapılması ve döşenmesi,
3. Toplum dışı saldırılara karşı kurulan askerlerin beslenmesi (Kılıç, 2017: 423).

En az iki toplumsal katmanı zorunlu kılan kent olgusunun, Mezopotamya’da sayısız katmanla ortaya çıktığı görülmektedir. Doğrusal bir çizgi üzerinde tanımlanması mümkün olmayan bu katmanlar çok yönlüdür. Zirvede rahip krallar vardır; bunlar erkini dinden alır ve kendilerini tanrılar ile insanlar arasında konumlandırır. Toplumun en tepesinde sadece krallar yoktur, kraliyet ailesi de bulunmaktadır (Naiboğlu, 2019: 215).

Mezopotamya toplumunda, kraliyet ailesi haricindeki bütün topluluklar arasında sınıfsal ayrımlar mevcuttur. Geç dönemlere tarihlenseler dahi kanun metinlerine bakıldığında, toplumdaki sınıfsal ayrımı bütün yönleriyle görürüz. Sözgelimi Hammurabi Kanunları ve Eşnunna Kanunları gibi sosyal hayatı düzenleyen metinler MÖ 2. binyılın ilk yarısına tarihlenmiştir ve bu metinlerde birçok kanun maddesinin “şumma avilum” kalıbı ile başlaması dikkati çeker. Ancak, suç işleyen kişinin alacağı cezaları belirten ve “Eğer bir insan,” şeklinde başlayan bu ifade kalıbı, sıradan ya da halktan insanları tanımlamamaktadır; çünkü “avilum” kelimesi sadece üst tabakadakileri tanımlarken, aynı zamanda bu metinlerde seslenen kesimin de sadece avilumlar olduğu anlaşılır. Sözkonusu metinlerde alt sınıfın “muşkenum”, kölelerin de “vardum” şeklinde tanımlandığı görülür. Buradan da anlaşılabilceği gibi metinlerdeki tanımlamalar meslekle edinilmiş bir üstünlükten ziyade, çok daha köklü bir sınıfsal ayrımın işaretidir. Fakat bununla birlikte meslek sonucu edinilmiş sınıfların da Mezopotamya’da etkili olduğu bilinmektedir (Naiboğlu, 2019: 216).

Kentleşmenin öncelikli kriteri dev kalabalıkları, geniş kitleleri tek bir yönetim altında bir araya getirmekten geçer; Mezopotamya toplumlarında da bu, din aracılığıyla sağlanmıştır. Bu coğrafyanın inanışına göre bir tek insanlar değil, kentler de tanrılara aittir. Sözelimi “rahip-kral” şeklinde adlandırılan yöneticileri vardır ve tanrılar tarafından insanları yönetmek üzere görevlendirilmişlerdir. Mısır geleneğindeki gibi bu kişiler kendilerini tanrı ilan etmezler belki ama, yine de insanlar ile tanrılar arasında iletişim kuran, en üst seviyedeki rahiplerdir. Bu yüzden ilk kamusal yapılar saraylar olmamış, tapınaklar olmuştur. Sonraki süreçte tapınakların yanında sarayların da ortaya çıkması MÖ 3. binyılın ortalarında gerçekleşmiştir, fakat yine de din ile yönetimin (tapınak ile sarayın) iç içeliği bütünüyle devam etmiştir (Naiboğlu, 2019: 220).

Mezopotamya’da iki tür hâkimiyet biçimi var olmuştur: İlki, Sümerlilik ile ilişkilendirilen ve din ekseninde biçimlenen bürokratik hâkimiyet; ikincisi, Samilik ile ilişkilendirilen hanedan hâkimiyeti (Kılıç ve Ay, 2013: 395).

SONUÇ

Dicle ve Fırat nehirlerinin yaşam kaynağı olduğu Mezopotamya coğrafyasında meydana gelen değişimler, Önasya’daki bütün eski uygarlıkları etkisi altına alarak gelişim evrelerini kimi zaman dolaylı, kimi zaman da doğrudan belirlemiştir. Bu coğrafyada ortaya çıkan din, kentleşme, yazı sistemleri, mimarlık ve sanat anlayışı gibi düşünce ve pratikler, ticaret ya da siyasi etkileşimler, Anadolu’dan Suriye ve İran gibi bölgelere değin yayılarak diğer medeniyetlerin oluşmasına öncülük etmiştir (Koroğlu, 2012: 7).

Güney Mezopotamya’da MÖ 4. binyılın sonlarında oluşturulan kentleşme süreci ve medeniyet algısının sadece birkaç yüzyıl içinde çevre bölgelere ve Hindistan’dan Anadolu’ya değin geniş bir alana uzanarak benimsenmesi bir tek bu coğrafyalarda değil, Mezopotamya’yla alışverişin olduğu her yerde köklü değişimlere neden olmuştur (Naiboğlu, 2019: 222-223).

Tarihsel veriler bize, kentte yaşayan halkın kan bağı ya da akrabalık bağından ziyade birliktelik bilinciyle hareket ettiğini göstermektedir (Naiboğlu, 2019: 214). Sosyo-ekonomik yapının siyasi yapıyla iç içe geçtiği kentlerin ekonomik yönetimini ise din örgütünün başındaki kral yürütmekteydi. Çok yönlü bir işleve sahip olan tapınağın devletin yönetsel ve siyasal mekanizmasını dinsel açıdan belirlemesi, ya da başka bir deyişle devlet mekanizmasının kaynağında dinin olması kaçınılmaz bir durumdu (Kılıç ve Ay, 2013: 388-389).

Yeni oluşmakta olan kentleşme modelinin en belirgin özellikleri olarak karşımıza çıkan olguları ise, çok katmanlı bir toplumsal yapı, geniş bir nüfus, yazı ve silindir mühür gibi denetim usullerinin yanı sıra, anıtsal yapılar ile uzak bölgelerden ithal edilen egzotik ürünlerdi (Naiboğlu, 2019: 222).

KAYNAKÇA

1. Çıvgın, İ. (2015). “Uruk’un Yayılışı: MÖ 4. Binyılda Mezopotamya’da Erken Kentler, Takas Ağları ve Kolonileşme”, Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, (18), 249- 254.
2. Eser, E. (2014). “Eski Yakındoğu’da Din-Siyaset İlişkisi”, Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi, Denizli
3. Eser, E. & Kılıç, Y. (2017). “Mezopotamya’nın İlk Kent Binaları (Tapınaklar) ve İşlevleri”, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 4(13), 412-438.
4. Hergüner, B. (2017). “İnsanın Kentinden Kentin İnsanına: Öyküde Kent, Kentleşme, Kentleşme Görünümleri”, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, (9), 219-239.
5. Işık, A. (2019). “İlk Şehirler ve Yazılı Medeniyete Geçiş”, Mavi Atlas Dergisi, 6(2), 46-74
6. Kılıç, Y. & Ay, Ş. (2013). “Eski Mezopotamya’da Siyasi Örgütlenmede Din Olgusu”, Journal of Turkish Studies Dergisi, 8(5), 387- 403.
7. Kılıç, Y. (2017). “Mezopotamya’nın İlk Kent Binaları (Tapınaklar) ve İşlevleri”, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, (13), 412-438.
8. Koroğlu, K. (2012). Eski Mezopotamya Tarihi: Başlangıcından Perslere Kadar, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul.
9. Naiboğlu, N. (2019). “Kentleşmenin Kökeni: Mezopotamya’da İlk Kentler”, MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 3(20), 211-224.
10. Pustu, Y. (2006). “Küreselleşme Sürecinde Kent ‘Antik Site’den Dünya Kentine”, Sayıştay Dergisi, (60), 129-131.
11. Tekin, M. (2014). “Eski Mezopotamya’da Coğrafi ve Etnik Yapı”, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, (2), 111-125.